

*Віктор КАРПОВ, полковник,
начальник Центрального музею
Збройних Сил України*

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО МУЗЕЮ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У 2001 РОЦІ

У 2001 році музей утримувався за штатом № 48/070, згідно з яким налічував дві офіцерські посади та 14 посад працівників ЗС України. Відповідно до затвердженого начальником Головного управління виховної роботи МО України штатного розпису за ст. 1515 утримувалось 10 штатних одиниць, за рахунок власних коштів – 6 одиниць, за рахунок коштів громадських організацій – 6 одиниць і за ст. 0941 – 1 штатна одиниця. Для організації роботи філії ЦМЗСУ – Музею Ракетних військ стратегічного призначення – розроблено й затверджено штат філії № 48/091, за яким передбачено утримання за рахунок бюджетних коштів 15 фахівців. Усього за штатами та штатними розписами у минулому році налічувалось 54 штатні одиниці. Фактично в музеї утримувалось 37 працівників (2 офіцери і 35 службовців та 15 службовців у Музеї РВСП).

Основні зусилля Центрального музею Збройних Сил України у 2001 році були спрямовані на активізацію музейної діяльності відповідно до вимог Указу Президента України “Про невідкладні заходи щодо розвитку музеїв України” від 22 березня 2000 року №489/200, а також на:

- нарощування наукового потенціалу ;
- впровадження сучасних наукових музейних технологій;
- формування музейної колекції;
- розбудову філій музею.

Запровадження нових музейних технологій було спрямовано на вдосконалення науково-освітньої, науково-експозиційної, виставкової, видавничої, науково-методичної, екскурсійної, рекламної роботи.

Науково-дослідна робота музею охоплювала розробку і висвітлення військово-історичної тематики, організацію археологічних експедицій, проведення наукових конференцій, опрацювання архівів, складання тематико-експозиційних планів, вироблення наукової концепції експозиції.

Фондова роботи була пов'язана з обліком фондів та їх науковим описом, зберіганням фондів відповідно до вимог інструкцій, розробкою

інструкцій, складанням програм обліку, методичною роботою, діяльністю бібліотеки та наукового архіву, інших музеїв (в тому числі й зарубіжних).

Активно діяли дорадчі органи музею – науково-методична рада, фондово-закупівельна та експертна комісії.

Приймали відвідувачів філії Центрального музею Збройних Сил України – Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки, що поповнив свою експозицію новими зразками техніки та озброєння, та Музей Ракетних військ стратегічного призначення.

Культурно-освітня діяльність музею за цей період була спрямована на вдосконалення екскурсійної роботи, зміцнення зв'язків з ветеранськими організаціями, навчальними закладами та військовими частинами, обслуговування військових делегацій іноземних держав у рамках військового співробітництва, розширення форм роботи з відвідувачами.

У 2001 р. Центральний музей Збройних Сил України відвідало 7 054 чол. (на 387 чол. більше, ніж у минулому році), серед них – 2 219 військовослужбовців (менше на 476 чол., ніж у минулому році). Безкоштовно музей відвідало 3 955 чол., за кошти – 3 099 чол. Від продажу вхідних квитків музей отримав 2 857 грн., каталогів “Військова символіка України. Нарукавні знаки. 1992 – 1999” (66 шт.) – 1 376 грн.; “Військово-історичного альманаху” № 1 (20 шт.) – 150 грн.; № 1(2) (15 шт.) – 189 грн.; № 2(3) (2 шт.) – 25 грн. 40 коп.; значків (113 шт.) – 282 грн. Разом – 4 879 грн. 40 коп. (минулого року ця сума становила 1840 грн.).

З експозицією Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки ознайомилося 8 721 чол. (порівняно з минулим роком на 3 041 чол. більше), у т.ч. 443 військовослужбовці (на 213 чол. більше, ніж у минулому році). Безкоштовно музей відвідало 3 365 чол., за кошти – 5 394 чол. До каси ЦМЗСУ за рік надійшло 3 570 грн.

Музей Ракетних військ стратегічного призначення почав діяти 30 жовтня 2001 р. За цей час його відвідало 146 чол., серед них 70 військовослужбовців, 112 цивільних. Проведено 4 екскурсії. Платні (5 грн.) – для 50 чол. (250 грн.), безкоштовні – для 70 військовослужбовців та 11 школярів.

Центральний музей Збройних Сил України та його філії у 2001 році загалом відвідало 15 775 чол. Порівняно з минулим роком – на 3 428 чол. більше. Серед відвідувачів військовослужбовців було 2 862

чол., на 73 чол. менше, ніж у минулому році. У музеї та його філіях організовано й проведено 229 екскурсій (у 2000 р. – 230), для військовослужбовців – 80 екскурсій.

Від продажу вхідних квитків і друкованої продукції всього до каси музею внесено 8 449 грн. 40 коп.

Виставкова, експозиційна, видавнича діяльність музею, та його філій знаходить своє висвітлення у засобах масової інформації. Так, у газеті "Народна Армія" з'явилася низка публікацій (27 червня; 17 і 21 листопада; 6, 19 і 25 грудня та ін.) про відкриття виставки до 60-річчя початку Великої Вітчизняної війни "Серцем до подвигу доторкнись"; про відвідання музею гостями з діаспори та учасниками III Всесвітнього форуму українців "Герої не вмирають", що проходив під час святкування 10-річчя незалежності України; про передачу пропелера літака австро-угорської фірми "Ганза-Бранденбург" громадянкою Австрії пані Брукмюллер; про роботу над створенням нової експозиції музею "Унікальна експозиція" (від найдавніших часів до 1917 року); про виставку "Українське військо. Нарукавні знаки. 1991 – 1999 рр."; про основні завдання і перспективи музейної діяльності; про вихід у світ "Військово-історичного альманаху" 2001, № 1(3). Газета "Сьогодні" вмістила публікацію О. Лукіної про відкриття філії ЦМЗСУ – Музей Ракетних військ стратегічного призначення в селищі Побузькому Первомайського району Кіровоградської області (6 грудня), та про відкриття виставки "Українське військо. Нарукавні знаки. 1991 – 1999 рр."

Музей веде роботу по доповненню сторінки в мережі Інтернет, створеної 2000 року. Так, 5 січня 2001 року додано посилання на сайт "Поточні новини" Міністерства оборони України; 25 червня 2001 року на сайті "Центральний музей Збройних Сил України" започатковано новий розділ (V) – "Військова справа на прадавніх українських землях"; 12 вересня введено в Інтернет версію 2-го, а 26 грудня – 3-го числа "Військово-історичного альманаху"; 28 грудня відкрито розділ "Музей Ракетних військ стратегічного призначення". Запровадження та постійна робота по доповненню веб-сторінки поживавили листування музею, яке здійснюється через електронну пошту. Позитивні відгуки надходять як з різних регіонів України, так і з зарубіжжя. Сторінку музею в мережі Інтернет на 23 грудня 2001 р. відвідало 47 568 чол.. Разом з минулорічними показниками ця цифра становить 106 646 чол.

Популяризації музею сприяють його друковані видання. У звітний період триває випуск започаткованого ЦМЗСУ у 2000 році "Військово-

історичного альманаху”. Побачили світ № 1(2) тиражем 530 примірників та № 2(3) тиражем 500 примірників. Зросла кількість передплатників. Якщо у 2000 році їх було тільки двоє, у 2001 році – 143, то у першому півріччі 2002 року – 161. Друге число “Військово-історичного альманаху”, що з’явилося друком до 10-ї річниці Збройних Сил України, відкривають публікації “Перші далекі походи кораблів Військово-Морських Сил України” віце-адмірала Володимира Безкоровайного та “Офіційні візити кораблів ВМС України до іноземних портів” заступника Головнокомандувача ВМС ЗС України з виховної роботи генерал-майора Анатолія Пахлі. Періоду Визвольних Змагань присвячено статтю “Відзнаки військових звань українських збройних формувань 1917 – 1921 рр.” Миколи Чмиря. Про сучасні розробки Воєнно-геральдичної служби Генерального Штабу Збройних Сил України йдеться у публікації полковника Олександра Муравйова. Йому ж належить і матеріал “Медаль “10 років Збройним Силам України”, де докладно розповідається про історію створення відзнаки.

Наукові працівники музею підготували й видали другий випуск науково-методичного збірника “Військовий музей”. До збірника увійшли нові законодавчі документи Уряду України та Міністерства оборони України: Закон України “Про охорону культурної спадщини” від 08.06.2000 р.; постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2000 р. № 1867 “Про затвердження Комплексної програми пошуку і впорядкування поховань жертв війни та політичних репресій” від 20.12.2000 р.; наказ Міністра оборони України від 15.08.2001 р. “Про затвердження Цільової програми підтримки і розвитку культури у Збройних Силах України”; інформаційна стаття про діяльність Всеукраїнської громадської організації “Український інститут воєнної історії”, асоціативним членом якої є ЦМЗСУ; науково-методичні матеріали ЦМЗСУ.

Також видано буклет, присвячений філії ЦМЗСУ – Музею Ракетних військ стратегічного призначення.

З метою поліпшення військово-патріотичного виховання молоді музей постійно співпрацює з ветеранськими організаціями різних рівнів, надає консультаційну допомогу Благодійному фонду “Українська скарбниця”, що опікується виданням книги “Пам’ять не скресне, 1941 – 1945 рр.”

ЦМЗСУ підтримує зв’язки із військовими частинами, школами, громадськими установами, співпрацює з музеями міста і бере участь у заходах, що їх проводить Міністерство культури і мистецтв України. Так, наукові співробітники музею у червні-липні цього року разом із

працівниками Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника проводили екскурсії для військових делегацій з Росії, Польщі, взяли участь в урочистому засіданні з нагоди 75-річчя створення заповідника. З метою підвищення фахової кваліфікації та запозичення досвіду роботи наукові працівники ЦМЗСУ протягом року побували у музеї історії міста Києва, де ознайомилися з виставками „60 років трагедії в Бабиному Яру” та “Україна за часів утворення УНР”; у музеї Гетьманства, Національному музеї історії України. Навзаєм фахівці Меморіального комплексу “Національний Музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.” та Музею історії міста Києва відвідали ЦМЗСУ, ознайомилися з його видавничою, експозиційною роботою і виявили бажання надалі проводити спільні культурно-освітні заходи.

Міжнародне співробітництво музею проходило в рамках зустрічей з військовими делегаціями Збройних Сил Росії, Австрії, Греції, США, Словенії, Великобританії, Німеччини, Польщі. У липні відбулася зустріч з представниками діаспори, які відвідали музей під час святкування 10-ї річниці незалежності України. До фондів ЦМЗСУ вони передали світлину 1938 р. “На шанування пам’яті засновника ОУН Є. Коновальця”. Музей відвідала також член Співки любителів авіації м. Відня громадянка Австрії фрау В. Брукмюллер. За останні три роки вже вчетверте до ЦМЗСУ завітала дочка Гетьмана України П. Скоропадського п. Олена Отт-Скоропадська.

Тривають перемови з Українською Вільною Академією наук у Канаді, президія якої знаходиться у Вінніпезі, щодо повернення в Україну фондів Музею-архіву визвольної боротьби згідно з заповітом його фундатора генерала Михайла Садовського.

Експозиційна робота у звітний період була пов’язана з продовженням створення експозиції “Розвиток військової справи на теренах України з найдавніших часів до сьогодення”. До створеної експозиції за темами: “Кам’яний вік”, “Бронзовий вік – киммерійці”, “Скіфська держава та військова справа скіфів”, “Сармати та гуни”, “Античні держави Причорномор’я” додалась нова експозиція. Розроблено та виконано монтаж нових тематичних комплексів: “Озброєння війська Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (IX – XIII ст.)” експозиції “Військова справа Київської Русі”, тематичного комплексу “Козацька держава та її військо (XV – XVIII ст.)” експозиції “Козацька доба”, тематичного комплексу “Від війни 1812 р. до війни 1877 – 1878 рр.” та

комплексу “Українці у збройних формуваннях в арміях Російської та Австро-Угорської імперій напередодні та під час Першої світової війни” експозиції “Україна у військових подіях ХІХ – початку ХХ ст.”

30 жовтня відповідно до наказу Міністра оборони України від 8.11.2000 р. № 436 задля збереження історії про існування та ліквідацію стратегічних наступальних озброєнь в Україні на базі полку 46-ї ракетної дивізії у селищі Побузькому Голованівського району Кіровоградської області було відкрито філію ЦМЗСУ Музей Ракетних військ стратегічного призначення. Музей являє собою бойову стартову позицію з шахтно-пусковою установкою, командним пунктом запуску ракети, наземним обладнанням і різноманітними допоміжними механізмами. До відкриття музею РВСП з метою поширення інформації про нього видано буклет, опрацьовано програму екскурсійного туру до музею, вміщено інформацію в пресі, у “Військово-історичному альманасі”, мережі Інтернет.

Виставкова діяльність у 2001 році спрямовувалася на організацію і проведення стаціонарних і пересувних тематичних виставок до визначних подій у житті нашої держави. До 60-ї річниці початку Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. (Дня скорботи – 22 червня) була організована виставка “Серцем до подвигу доторкнись” (відвідало її 5 419 чол.); до 10-річчя утворення Збройних Сил України – “Нарукавні знаки українського війська. 1991 – 2001 рр.” (відвідало 4 260 чол.), фотовиставка “Збройним Силам України – 10 років” (відвідало 2 560 чол.), пересувна виставка “Військо України”, яка працювала на збірному пункті Київського Військового Комісаріату (відвідало 2 450 чол.).

З виставками ознайомилося 14 689 чол., у тому числі 4 869 військовослужбовців. А загалом, усіма формами інформаційної музейної діяльності охоплено 78 029 чол. Це свідчить про активізацію діяльності музею і зростання його популярності у суспільстві.

Методична робота. У минулому році в ЦМЗСУ велася розробка проекту “Положення про організацію діяльності військових музеїв та музеїв (кімнат) бойової (трудової) слави у Збройних Силах України”. Музей проводив методичні збори викладачів ДПЮ шкіл Подільського району та надавав консультації і рекомендації щодо вивчення військової історії та зброї Лицею міжнародних відносин, що на Печерську. Співробітники музею взяли участь у засіданні “круглого столу”, організованого Київським Політехнічним інститутом, по створенню асоціації науково-технічних музеїв.

та удосконаленням експозиції: підготовано ряд матеріалів для друку у засобах масової інформації.

Проведено реставраційні роботи предметів побуту та військового озброєння IX – XX ст., які увійшли до створених експозиційних комплексів. При фінансовій підтримці Братства колишніх вояків ОУД-УНА у США відтворено обладунок і бойове спорядження воїна часів Київської Русі та виготовлено постаті звичайного розміру у техніці, подібній до техніки виготовлення воскових фігур київського князя Святослава, гетьмана України Івана Мазепи.

Велася робота по підготовці матеріалів до сторінки музею в мережі Інтернет, доповнювалися тексти екскурсій, вносилися зміни й доповнення до експозиції, встановлювалися контакти з науковими організаціями, музеями, фахівцями з військової історії України.

Протягом 2001 року **фондова робота** була пов'язана з комплектуванням, поповненням музейних колекцій, обліком і науковою обробкою експонатів, добором матеріалів до виставок та нових експозицій. Впродовж року до фондів музею надійшло 1991 експонат за 80 актами приймання і 32 протоколами ФЗК. З них до основного фонду – 1746 одиниць, до науково-допоміжного – 144, до бібліотечного – 101 одиниця зберігання. Загалом музейне зібрання становить 13126 одиниць зберігання (основного фонду – 8758 одиниць, науково-допоміжного – 4368). Бібліотечний фонд становить 2975 одиниць зберігання.

У 2001 р. фондова робота музею спрямовувалася на розв'язання основних завдань комплектування фондів колекцій, музейних експозицій, наукове вивчення експонатів, їхнє збереження та реставрацію.

Серед експонатів до експозиції “Військова справа на теренах України з найдавніших часів до поч. XX ст.” можна назвати такі: речі давньокам'яного і новокам'яного віку – ніж, наконечники стріл, ручне рубило, кам'яне лезо сокири. Їх передав до музею О. Міщенко. До експозиції “Військова справа скіфів” надійшли: муляж – копія скіфської сокири, скіфське намисто з пастового скла, бронзовий кинджал, кремнієві, бронзові та кістяні наконечники.

У ході підготовки та монтажу фігур київського князя Святослава і гетьмана України Івана Мазепи виготовлено копії меча (періоду Київської Русі) і прапора гетьмана Богдана Хмельницького. Наукові працівники зробили ряд кольорових ксерокопій карт, схем для розміщення їх у тематичних розділах експозиції. Все це є науково-допоміжним фондом музею.

До фондів музею по тематичних розділах експозицій “Київська Русь”

та “Військова справа козаччини” теж надійшли цікаві експонати: бойові сокири (XII – XIII ст., XV – XVII ст.), мушкет, підставка під гармату, наконечники списів, мідний казан, козацькі кухлі тощо. Розділ “Україна у військових подіях XIX – поч. XX ст.” поповнили: кинджал артилерійський (типу бобут) 1914 р., пістолет системи Браунінг; авіаційний пропелер від австро-угорського літака, що його передала до музею представник Спілки любителів авіації Відня (Австрія) фрау В. Брукмюллер. Ю.В. Болтрик (Інститут археології НАН України) із власної колекції передав до фондів музею ядра, кулі та інші речі періоду Кримської війни (1853 – 1856 рр.).

У відділі фондової роботи в ході добору експонатів та монтажу експозицій відреставровано: лати (XVIII ст.), бойові сокири (XV – XVIII ст.) – 4 шт., кулі (XIX ст.) – 23 шт., ядра малі – 2 шт., шипи – 2 шт., наконечники – 5 шт., сокиру, кольчуги (XII – XIII ст.) – 2 шт., ядра кам’яні – 4 шт.

До фондів музею у 2001 р. були передані: морський кітель віце-адмірала ВМФ України В. Г. Безкоровайного, бойові прапори з розформованих частин (265-го гвардійського мотострілецького ордена Олександра Невського полку, 183-го гвардійського стрілецького полку, 31-го окремого розвідувального батальйону).

Значно поповнився речовий фонд та фонд нагород: з відділу конфіскантів Бориспільської митниці було передано 335 музейних предметів.

До фонду військової техніки та озброєння надійшло 26 одиниць стрілецької зброї із військової частини А-1644. У Волинському регіональному музеї українського війська та військової техніки взято на облік 33 одиниці військової техніки.

У 2001 р. народний депутат України генерал армії України О. Кузьмук передав до фондів музею світлини з особистого архіву та сувенірний прапор, що його виготовив 1996 року відомий майстер О. Карелін-Романішин як дарунок Міністрові оборони України.

Для підготовки й організації в музеї виставки, присвяченої 60-річчю початку Великої Вітчизняної війни, з фондів музею були дібрані документальні свідчення та речі періоду війни.

З нагоди 10-ї річниці Збройних Сил України у музеї підготовано пересувну виставку “Нарукавні знаки українського війська. 1991 – 2001” з фондів музею. До неї увійшли 294 нарукавні знаки підрозділів, частин і установ Збройних Сил України, що становлять частину музейної фондової колекції. Також з цієї нагоди було організовано фотовиставку

“Збройним Силам України – 10 років”, для якої музей придбав 450 кольорових світлин у фотографів В. Струмковського, О. Клименка, С. Попсуевича та В. Романенка.

Відділ фондів для знімання кінострічки передавав у тимчасове користування ТОВ “Темпора” карабіни, німецький френч, шолом, кинджал, револьвер системи Наган. Матеріалами з фондів ЦМЗСУ скористалися також Головний військовий клінічний госпіталь Міністерства оборони України, Ансамбль пісні і танцю Збройних Сил України, Президентський оркестр, ГУВР МО України, редакції журналу “Військо України” й газети “Народна армія” та ін.

Наукові працівники ЦМЗСУ надавали інформаційно-методичну допомогу студентам Військового інституту Київського національного університету ім. Т. Шевченка, та полковнику С. Бабакову для пресслужби МО України. Вони також підготували інформаційні довідки про гетьмана П. Калнишевського, маршала Г. Жукова, матеріали, присвячені 350-літтю Берестецької битви. Надано інформаційну допомогу телеканалу “Інтер” при підготовці матеріалу про Букринський плацдарм (до Дня Перемоги).

Систематизація і наукова інвентаризація проводилася відповідно до класифікації музейних фондів. Так було оформлено інвентарні картки на експонати зброї, нагороди, окремі експонати речового фонду. На кінець року проведено інвентаризацію фонду військової техніки й озброєння.

Особлива увага протягом року приділялася умовам зберігання експонатів у фондах музею. Зокрема, було вжито запобіжних заходів проти комах-шкідників – речовий фонд та експозицію музею оброблено спеціальними препаратами.

Тривало нарощення музейного потенціалу, велась робота по висвітленню музейними засобами військової історії України, історії виникнення, формування та розвитку Збройних Сил України. Удосконалювались всі напрямки науково-дослідної і культурно-освітньої роботи музею, що підносить музей на вищий рівень і робить його загальнодоступним, загальнодержавним, військово-історичним, культурно-освітнім, науково-дослідним закладом, покликаним вивчати, зберігати та використовувати пам’ятки військової історії з метою військово-патріотичного виховання, прилучення громадян до надбань національної історико-культурної спадщини.